

Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí¹

Helena Válková, Miroslav Scheinost, Pavel Šámal,
Jana Hulmáková, Jan Rozum, Jan Tomášek, Petr Škvain,
Jiří Vlach, Lucie Háková, Petr Kotulan

ABSTRAKT

Článek se zabývá hlavními výsledky výzkumu „Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí.“ Výzkum byl zaměřen zejména na implementaci vybraných ustanovení nového trestního zákoníku v oblasti trestních sankcí, jeho vlivem na soudní praxi a vězeňskou populaci, na reflexi sankční politiky a trestního zákoníku v médiích a v názorech veřejnosti a na efektivitu vybraných trestních sankcí — domácího vězení, obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem a krátkodobého nepodmíněného trestu odnětí svobody. Dále se zabýval problematikou trestání mladistvých a zabezpečovací detence. Výzkumná zjištění potvrzují potřebu realistického hodnocení možností trestní represe a uložených sankcí stejně jako potřebu hlubší analýzy, která může přispět k racionálně formulované a efektivnější sankční politice. Na pachatele nelze pohlížet pouze jako na objekty nápravného zacházení, ale je třeba dosáhnout jejich spolupráce při respektování jejich osobnosti, zvláštností, práv a povinností k jejich rodinám, zaměstnavateli společnosti a dalším subjektům. Zároveň je nutné vytvářet uspokojivé podmínky jejich resocializaci a reintegraci. Velmi důležité je zde poskytování pomoci při získání zaměstnání, bydlení a poradenství. Proto je klíčové zaměřit se na přechod vězňů do civilního života např. prostřednictvím příslušných zařízení, jako jsou domy na půli cesty či probační domy, a dále na spolupráci mezi Probační a mediační službou, orgány sociálně-právní ochrany dětí, úřady práce a dalšími subjekty poskytujícími penitenciární a postpenitenciární péči.

ABSTRACT

The article deals with main findings of the research „Theoretical and Criminal Policy Aspects of Criminal Law Reform in the Field of Criminal Sanctions.“The research especially focused on the implementation of selected provisions of the new Criminal Code in the field of criminal sanctions and its impact on judicial practice and the prison population, a reflection on sanctions policy and the Criminal Code in the media, the public, on the effectiveness of specific criminal sanctions — house arrest, community service, suspended sentences with supervision, fines and short-term prison sentences, and on the issue of juvenile offenders and of preventive detention. Research findings confirm the need for a realistic assessment of the options of criminal repression and imposed sanctions, as well as the need for deeper analyses, which could give rise to a rationally conceived and more effective sanctions policy. Offenders cannot be merely seen as the object of correctional treatment, but their cooperation must be achieved, while respecting their personality,

1 Blíže srov. závěrečnou monografii zpracovanou autorským kolektivem projektu schváleného GA ČR na období let 2012–2015 pod č. P408/12/2209: Scheinost, M., Válková, H. a kol. Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí. Praha: IKSP, 2015

specificity, and their rights and obligations to their family, employer, community, and others. At the same time is necessary to create favourable conditions for each offender's resocialisation and reintegration into society. Very important is here a provision of an assistance in obtaining employment, housing and counselling. It is therefore crucial to focus on the transition of inmates to civilian life, e.g. through designated facilities (halfway or probation houses) and cooperation between the Probation and Mediation Service, authorities for the social and legal protection of children, employment offices and other subjects providing penitentiary and post-penitentiary care.

I. PŘEDMĚT, CÍL A METODY PROJEKTU²

Po přijetí trestního zákoníku vyvstala otázka, v jakém rozsahu a čase se změny, které přinesl nový trestní zákoník ve vztahu k alternativním sankcím a ke zpřísnění postihu nejzávažnější trestné činnosti projeví v aplikační praxi. Konkrétně, jak začaly být využívány nové možnosti ukládání alternativních sankcí a zda se projevilo zpřísnění trestní politiky ve zvýšení počtu vězňených osob, jejich struktuře a případně i v prodloužení doby výkonu této sankce. Jinými slovy řečeno, zda nový trestní zákoník naplňuje očekávání zákonodárce. Odpověď samozřejmě částečně přinášejí justiční statistiky a poznatky z aplikační praxe, které je ovšem třeba analyzovat, vyhodnotit a zařadit do širšího kontextu sankční politiky ve vztahu k justičním orgánům i veřejnosti.

S cílem reagovat na potřebu takové analýzy a vyhodnocení byl připraven a realizován výzkumný projekt *„Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí“*. Předmětem výzkumu byla analýza a vyhodnocení právní úpravy trestněprávních sankcí po změnách, ke kterým došlo v důsledku přijetí nového trestního zákoníku v kontextu sankční politiky uplatňované v České republice po roce 1989. Byl zkoumán dopad uplatňování nového trestního zákoníku na aplikační praxi vybraných institucí trestní justice, na charakter a strukturu ukládaných sankcí, a tím i na skladbu vězeňské populace a na činnost Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby.

Cílem bylo zejména ověřit, zda výše uvedené legislativní změny splnily svůj účel, to znamená, zda se měnily počty osob ve výkonu trestu odnětí svobody, zda se zvýšila účinnost ukládaných sankcí a podařilo se odstranit alespoň některé z problémů aplikační praxe. Výzkum se cíleně zaměřil na získání poznatků o účinnosti vybraných konkrétních trestních sankcí — trestu domácího vězení, obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení s dohledem a krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody, zahrnul i problematiku mladistvých pachatelů a relativně nedlouho existující ochranné opatření zabezpečovací detence. Současně byla u těchto sankcí zkoumána recidiva a vybrané charakteristiky pachatelů, kterým byly tyto sankce ukládány. Bylo zjišťováno, do jaké míry tyto instituty plní předpokládanou funkci a jaké faktory jejich uplatňování a účinnost stimulují nebo naopak znesnadňují.

Ústřední osou výzkumu proto byla sankční politika a uplatňování trestních sankcí. Jednotlivým prvkem široké palety výzkumných přístupů byla snaha o zjištění účinnosti trestních sankcí, resp. problémů spojených s jejich uplatňováním a dopadem, přičemž míra recidivy, zjišťovaná zejména ve vztahu k vybraným sankcím, které byly předmětem zkoumání, sloužila jako jedno z kritérií jejich efektivity.

2 Blíže srov. Scheinost, M., Válková, H. a kol. *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí* — kapitola 1 a 2. Praha: IKSP, 2015, s. 9–20

Toto ústřední téma bylo zkoumáno z více aspektů, které zahrnuly právní analýzu legislativních změn v kontextu vývoje českého trestního práva, uplatňování sankcí v praxi trestní justice, postoje a názory odborníků, tzn. pracovníků orgánů činných v trestním řízení na nový trestní zákoník, na sankce a jejich účinnost, zhodnocení dopadu sankční politiky na vývoj kriminality, zejména na recidivu, což má dopad na skladbu a početnost vězeňské populace.

Výzkum se zaměřil i na zjišťování postojů veřejnosti k sankční politice a její informovanosti o uplatňovaných sankcích, na způsob prezentace sankční politiky v médiích a dokonce i na vnímání sankční politiky osobami, vůči nimž je uplatňována.

Na základě získaných poznatků bylo provedeno vyhodnocení, *zda a do jaké míry výsledky uplatňování nového trestního zákoníku signalizují potřebu některých korekcí, a to jak ve vztahu k jeho konkrétním ustanovením, tak pokud se jedná o další strategii racionálně koncipované a uplatňované sankční politiky v ČR.*

Z důvodu komplexnosti, rozsahu a také vývoje zkoumané problematiky byl výzkum realizován jako střednědobý v trvání 4 let v období let 2012–2015. Toto období umožnilo kromě adekvátní analýzy pramenů a dat sledovat uplatňování trestního zákoníku a jeho vliv na realizaci sankční politiky ve střednědobém horizontu.

Výzkum se v zásadě zaměřil na tři hlavní oblasti:

- na nový trestní zákoník jako vyústění určité etapy vývoje sankční politiky;
- implementaci vybraných ustanovení trestního zákoníku a jeho dopad na justiční praxi a vězeňskou populaci;
- reflexi sankční politiky a trestního zákoníku v médiích, veřejnosti a vězeňské populaci.

Výzkum tedy zahrnul velmi rozsáhlou oblast, což si vyžádalo začlenění více specifických pohledů na zkoumanou problematiku a použití širokého spektra deskriptivních i explorativních výzkumných metod a kvalitativních i kvantitativních technik.

Byla použita:

- *právní analýza a komparace* zaměřená na vývoj české trestní legislativy;
- *analýza statistických dat* (analýza údajů z justiční statistiky, policejní statistiky, statistiky Vězeňské služby ČR, statistiky Probační a mediační služby);
- *sekundární analýza relevantních pramenů z odborné literatury* domácí i zahraniční včetně dokumentů a materiálů mezinárodních organizací (OSN, EU, a dalších);
- *analýza pramenů* (soudní spisy, spisy Probační a mediační služby, údaje z Rejstříku trestů);
- *analýza podkladů zpracovaných okresními soudy* na vyžádání Nejvyššího soudu;
- *případové studie*;
- *obsahová analýza tisku a analýza televizního zpravodajství*.

Provedeno bylo:

- *expertní šetření*, do něhož byli začleněni vybraní státní zástupci, soudci, pracovníci Vězeňské služby, státní správy, legislativy atd., formou zpracování expertíz k vybraným problémům.

- *sondy do názorů a postojů veřejnosti* na reprezentativním vzorku populace, které proběhly formou začlenění standardních otázek do tzv. omnibusového šetření, opakovaného po tři roky po sobě;
- *dotazníkové šetření mezi vězeňskou populací.*

II. NOVÝ TRESTNÍ ZÁKONÍK V ZRCADLE UPLATŇOVANÉ SANKČNÍ POLITIKY³ A STATISTICKÝCH ANALÝZ⁴

Výrazným rysem právní úpravy trestních sankcí v novém trestním zákoníku, který ji odlišuje od úpravy předchozí, je uplatnění dvou protikladných linií trestání, vedoucích k hlubší diferenciaci trestního postihu. Na jedné straně se v právní úpravě v návaznosti na novelizace předchozího trestního zákona, které probíhaly již od roku 1989, projevuje zásada depenalizace spolu se zdůrazněním principu, že trest odnětí svobody nutno chápat jako *ultima ratio* sankčního systému. Trestní zákoník tedy pokračuje v linii *omezování prostoru pro ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a dále rozšiřuje možnosti pro využívání alternativních trestů a hmotněprávních alternativ k potrestání uplatňujících se u méně závažné kategorie trestných činů, tj. u přečinů* (§ 14 odst. 2 TrZ). Tento trend, který souvisí s požadavkem minima trestněprávní regulace a integrace s maximálním ochranným efektem,⁵ je výslovně zakotven v obecných zásadách pro ukládání sankcí (srov. zejména § 38 odst. 2 TrZ) a konkrétně se pak promítá jednak do ustanovení § 55 odst. 2 TrZ, které připouští uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody za trestné činy s horní hranicí trestní sazby odnětí svobody nepřevyšující pět let jen ve výjimečných případech, a jednak do ustanovení upravujících ukládání jednotlivých alternativních sankcí a hmotněprávních alternativ k potrestání (srov. např. § 46, 48, 60, 62 TrZ). Výrazným projevem této tendence je i obohacení systému trestů o nové alternativní tresty [srov. § 52 odst. 1, písm. b), § 60 až 61 TrZ upravující trest domácího vězení a § 52 odst. 1, písm. i), § 76 až 77 TrZ o trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce].

Na druhé straně trestní zákoník *zpřísňuje možnosti trestního postihu zločinů, a to zejména zločinů zvláště závažných* (§ 14 odst. 3 TrZ). Prostor k přísnějšímu sankcionování těchto deliktů je vytvořen především podstatným zvýšením trestních sazeb odnětí svobody v obecné rovině (srov. § 55 odst. 1 TrZ posunující obecnou horní hranici trestu odnětí svobody na dvacet let, a § 54 odst. 1 TrZ vymezující časově určitou formu výjimečného trestu rozpětím trestu odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let). Odrazem této tendence je zpřísnění sazeb trestu odnětí svobody stanovených u skutkových podstat některých zvláště závažných zločinů ve zvláštní části (např. u vraždy podle § 140 TrZ, což zároveň umožňuje podstatně větší diferenciaci ukládaných trestů za tento zvláště závažný zločin s přihlédnutím zejména k povaze a závažnosti spáchaného činu, k osobě pachatele a možnostem jeho nápravy, obdobně např.

3 Blíže srov. 3. kapitola „Nový trestní zákoník v kontextu vývoje trestního práva, resp. sankční politiky, jeho hlavní nové prvky“, s. 22–49

4 Blíže srov. 6. kapitola „Aplikace alternativních sankcí v justiční praxi“, s. 78–93

5 Srov. Kalvodová, V. Filosofie trestání v návrhu nového trestního zákoníku. In: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 88.

v § 168 odst. 5, § 173 odst. 4, § 174 odst. 4, § 179 odst. 3 TrZ atd.). Uvedenou tendenci naplňuje i možnost mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody při nebezpečné recidivě (srov. § 59 TrZ) a při ukládání trestu pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 107 a 108 TrZ) nad obecnou horní hranici trestu odnětí svobody (§ 55 odst. 1 TrZ). Jejím projevem je též zajištění důsledné ochrany společnosti před vysoce nebezpečnými pachateli trpícími duševní poruchou prostřednictvím zabezpečovací detence (srov. § 100 TrZ), která představuje (vedle doživotního trestu odnětí svobody) nejkrajnější prostředek současného trestněprávního sankčního systému.⁶

Při sankcionování mladistvých pachatelů [§ 2 písm. c) ZSM] se uplatní v návaznosti na trestní zákoník zvláštní výrazně mírnější právní úprava obsažená v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, podle níž lze mladistvým ukládat za spáchání provinění výchovná, ochranná a trestní opatření (§ 9 a násl. ZSM), přičemž trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona, a pokud je už nutno uložit trestní opatření jsou jejich sazby výrazně sníženy (srov. § 25 až 33 a § 9 odst. 2 ZSM).

Sankcionování právnických osob (§ 8 až 10 TOPO) je věnována zvláštní právní úprava obsažená v zákoně č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, podle níž lze právnickým osobám ukládat pouze tresty a ochranná opatření stanovená v tomto zákoně (§ 14 a násl. TOPO). Výčet druhů trestů v ustanovení § 15 odst. 1 TOPO je tedy *taxativní* a nelze jej rozšiřovat žádným způsobem (např. výkladem) ani s poukazem na jakýkoliv důvod či účel (např. na potřebu náležitě ochrany společnosti). Vedle trestů, které lze uložit i pachatelům fyzickým osobám stanoví zákon *specifické druhy trestů* přípustné jen u právnických osob, které nelze uložit fyzickým osobám. Na druhé straně lze za splnění zákonných podmínek uložit každé trestně odpovědné právnické osobě *kterýkoli druh trestu*, není-li zákonem výslovně stanoveno omezení.

Sankční politika jako součást trestní politiky musí v současné době reflektovat několik významných společenských změn a trendů, a to zejména také u nás probíhající výraznou politizaci kriminality, jako proces, v jehož průběhu v posledních několika desetiletích se kriminalita stala významným tématem veřejné politické diskuze a soutěže, v rámci níž dochází k opětvnému posilování trestní represe, což je reakcí na volání po pořádku v době ekonomických a společenských nejistot. Nastává tak „tichá revoluce“ v kontrole kriminality spočívající v zavádění strategií pro management rizika zločinu (situační prevence, profilování a predikce zločinu atd.), pluralizaci policejních a bezpečnostních činností směrem od státu „dolů“ k občanům a jiným subjektům (nemocnice, školy, komunitní zařízení atp.), „vně“ veřejné trestní justice procesem privatizace bezpečnosti a vězeňství a „nahoru“ k nadnárodním subjektům (Evropská unie, Rada Evropy, mezinárodní trestní justice) a globální proudy v trestních politikách související s celkovým procesem globalizace, otevírání hranic a intenzitou fluktuace osob, a to i z území mimo Evropu, zboží, kapitálu a myšlenek napříč státy

6 Srov. Vanduchová, M. In: Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 485–486.

a kontinenty.⁷ Významně do sankční politiky v posledních letech zasahuje i Evropská Unie, která svými směnicemi a dalšími akty prosazuje zájem na posílení bezpečnosti ve prospěch občanů Evropské unie, a to zejména v oblastech boje s terorismem, obchodu s drogami a v poslední době i nelegální imigrace, kde jsou uplatňovány invazivní zásahy do základních práv a svobod (odposlechy, shromažďování osobních údajů, biometrická identifikace apod.) zdůvodňované snahou chránit veřejnost před negativními dopady výše nastíněných sociálně patologických jevů. To se pak projevuje i v sankční politice, v rámci níž je řada států následně konfrontována s novými problémy v oblasti legislativy i výkonu justice, které jsou důsledkem takové politiky Evropské unie. Konkrétně to jsou v návaznosti na legislativní a další opatření stoupající počty osob vazebně stíhaných a posléze i odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, které jsou cizími státními příslušníky, pocházejícími nadto nikoli vzácně i ze zemí s naprosto odlišným náboženským, kulturním a sociálně-ekonomickým prostředím.

Posilování trestní represe se při přijímání trestního zákoníku projevilo také ve zvýšení trestů za méně závažnou kriminalitu (trestné činy zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí apod.) a v závislosti na recidivě (srov. sazby u krádeže podle § 205 odst. 2 TrZ, zpronevěry podle § 206 odst. 2 TrZ, podvodu podle § 209 odst. 2 TrZ atd.), což vedlo k výraznějšímu nárůstu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména v trvání od 6 měsíců do 3 let a dlouhodobě navýšilo počet vězňů o 2.700 osob. Přihlédne-li se k tomu, že současně působil pomalý „náběh“ nových alternativních trestů, a to především domácího vězení, u kterého to bylo způsobeno především nezajištěním původně s účinností trestního zákoníku předpokládané elektronické kontroly jeho výkonu, a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, mělo spojení těchto skutečností zásadní negativní efekt, neboť zejména drobná majetková kriminalita a zanedbání povinné výživy tvoří v České republice dlouhodobě okolo 70 procent odhalené trestné činnosti.

Podstatný vliv na ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody mělo i určité omezení ukládání trestu obecně prospěšných prací na základě nového ustanovení § 62 odst. 2 TrZ, podle kterého soud trest obecně prospěšných prací zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody podle § 65 odst. 2 TrZ (viz i úprava u trestního příkazu, kde je nyní nutno ve smyslu § 314e odst. 3 TrŘ si předem vyžádat zprávu probačního úředníka). Negativně je třeba hodnotit i setrvale nízký počet ukládaných peněžitých trestů.

To vše se projevilo nejen ve větším počtu uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody, ale i v nárůstu ukládání podmíněného trestu odnětí svobody na úkor ostatních alternativních trestů, což bylo ovlivněno i sjednocením možnosti jeho ukládání u trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta u podmíněného odsouzení a u podmíněného odsouzení s dohledem (srov. § 81 odst. 1 a § 84 TrZ).

Počet vězňů osob na 100 000 obyvatel tak v České republice zůstává i po přijetí nového trestního zákoníku, zvláště v porovnání se západoevropskými zeměmi, dlouhodobě vysoký. V průběhu 90. let se pohyboval mezi 180 a 220 a po přechodném

7 Srov. Gřivna, T., Scheinost, M., Zoubková, I. a kol. Kriminologie. 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 85–86.

snížení v roce 2002 (na 159) opět narůstal. V roce 2008 již překročil hranici 200 a dále se zvyšoval. Počet vězňených osob klesl až v roce 2013 v důsledku rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 1. 1. 2013, kdy došlo k propuštění zhruba jedné třetiny vězňů a v důsledku toho i ke snížení jejich zastoupení na 100 000 obyvatel ČR, když index klesl na 165.⁸ Počty vězňů se však v následujících dvou letech rychle vracely k původním stavům vězňených osob, takže v prosinci 2015 se index opět přiblížil k hranici 200.

Tyto obecné teze potvrdily i závěry průzkumu z praxe soudů provedeného v roce 2013 soudci trestního kolegia Nejvyššího soudu, jehož podstatné závěry níže uvádíme.⁹:

1. KE KRÁTKODOBÝM NEPODMÍNĚNÝM TRESTŮM ODNĚTÍ SVOBODY

U krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody ve výměře do jednoho roku je třeba setrvat na praxi soudů, kdy jsou tyto tresty ukládány spíše výjimečně, zejména recidivistům, kteří se dopustili nového trestného činu krátce po výkonu předchozího nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo u nichž byly předchozí alternativní tresty neúčinné či nevykonatelné. Ukládání alternativního trestu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je třeba zvláště zvažovat v těch případech, ve kterých soud uvažuje o nepodmíněném trestu odnětí svobody ve výměře do 3 měsíců, resp. do 6 měsíců. Prvotrestaným osobám by měly být zásadně ukládány především alternativní tresty.

V odůvodnění výroku o trestu, kterým byl uložen krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody, je potřebné, aby se soudy vždy vypořádaly výslovně i s ustanovením § 55 odst. 2 TrZ, jež je nutno v odůvodnění (pokud nešlo o zjednodušený rozsudek ve smyslu § 129 odst. 2 TrŘ) konkrétně z hlediska splnění jeho podmínek rozebrat.

2. K TRESTU DOMÁCÍHO VĚZENÍ

Trest domácího vězení je dosud ukládán jen v omezeném počtu případů. Přestože Nejvyšší soud chápe potíže s jeho ukládáním i při realizaci jeho výkonu způsobené nezavedením elektronického kontrolního systému, bude vhodné se zaměřit na jeho využívání v praxi soudů jako alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody u přečinů a pokusit se zvýšit četnost jeho využívání, a to ve spolupráci s Probační a mediační službou, kterou je nutno posílit personálně a materiálně tak, aby byla i v budoucnu schopna plnit náročné úkoly nejen při výkonu trestu domácího vězení, ale také u dalších alternativních sankcí a v oblasti odklonů v trestním řízení.

Domácí vězení je třeba ve spojení s ukládáním přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 60 odst. 5 TrZ náležitě diferencovat a individualizovat ve vztahu k osobě konkrétního pachatele, jeho poměrům a možnostem nápravy.

8 Vanduchová, M. a Novotný, O. In: Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 1. Obecná část. 7., zcela přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 306–308.

9 Trestní kolegium Nejvyššího soudu schválilo výsledky tohoto průzkumu 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012 jako sjednocující materiál nazvaný „Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011“ (publikovaný pod č. 9/2014 Sb. rozh. tr.).

Poznatky z provedeného průzkumu ukázaly na nepromyšlenost novelizace provedené zákonem č. 330/2011 Sb., kdy bylo vypuštěno původní znění ustanovení § 60 odst. 3 TrZ a nahrazeno povinností soudu podle § 60 odst. 4 TrZ stanovit časové období, ve kterém je odsouzený povinen se zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části, a to v pracovních dnech, ve dnech pracovního klidu a pracovního volna. Při nejbližší novelizaci trestního zákoníku je proto žádoucí, aby byla do § 60 odst. 4 TrZ mimo kritérií, k nimž je třeba při stanovení výměry trestu domácího vězení přihlídnout, doplněna věta „Nestanoví-li soud v rozsudku jinak, trest domácího vězení spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, nebrání-li mu v tom důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění; zdravotnické zařízení je povinno na vyžádání orgánu činného v trestním řízení mu tuto skutečnost sdělit.“

Vzhledem k potížím spojeným s přeměnou trestu domácího vězení v trest odnětí svobody, když v praxi je sporné, od kterého okamžiku stanovit počátek přepočtu podle § 61 TrZ (blíže viz níže v bodě III. 2.), Nejvyšší soud rovněž navrhuje, aby při nejbližší novelizaci trestního zákoníku bylo přistoupeno ke změně stávajícího znění § 61 TrZ a opětovnému zavedení náhradního trestu odnětí svobody, který je podstatně vhodnější než poměrná přeměna podle platné a účinné úpravy.

K účinnému ukládání a zejména výkonu trestu domácího vězení je nutné urychleně zavést elektronickou kontrolu odsouzených, jejíž neexistence je hlavním limitujícím důvodem pro častější ukládání trestu domácího vězení, přičemž u některých soudů jde o tak zásadní nedostatek, že se pro něj tyto soudy obávají tento trest uložit, a proto není tento trest některými soudy vůbec ukládán.

3. K TRESTU OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ

Vzhledem k tomu, že platná a účinná právní úprava trestu obecně prospěšných prací a všech souvisejících otázek se jeví být na podkladě provedeného průzkumu vyvážená a dostatečná, bude třeba se v praxi soudů zaměřit na její náležité využívání. V tomto směru Nejvyšší soud především upozorňuje na *nutnost ukládání tohoto trestu v celém rozpětí trestní sazby*, neboť u některých soudů je tento trest ukládán převážně v horní polovině trestní sazby nebo dokonce při/na horní hranici rozpětí od 50 do 300 hodin, a to i v případech, v nichž to nevyžadují okolnosti případu, osoba a poměry pachatele nebo možnosti jeho nápravy. Více je třeba také u tohoto trestu využívat možnosti ukládání přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 63 odst. 2 TrZ, aby byl i tento trest náležitě diferencován a individualizován ve vztahu k osobě konkrétního pachatele, jeho poměrům a možnostem nápravy.

Dále je nutné poukázat na potřebu *více využívat novelizované ustanovení § 65 odst. 2 TrZ, podle kterého je možno přeměnit trest obecně prospěšných prací i v peněžitý trest nebo trest domácího vězení*. Tyto alternativy by měly mít zásadně přednost před přeměnou v nepodmíněný trest odnětí svobody.

Jako nesprávnou shledal Nejvyšší soud praxi těch soudů, které s ohledem na novelizované ustanovení § 314e odst. 3 TrŘ neukládají tento trest trestním příkazem, neboť je nezbytné vyžádat nejprve zprávu Probační a mediační služby obsahující stanovisko obviněného, a přistupují proto hned k projednání věci v hlavním líčení.

4. K TRESTU ZÁKAZU VSTUPU NA SPORTOVNÍ, KULTURNÍ A JINÉ SPOLEČENSKÉ AKCE

Větší pozornost je třeba věnovat také ukládání nově zavedeného trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, který může být velmi účinným prostředkem, a to jak ve smyslu individuální a generální prevence zejména u trestných činů výtržnictví podle § 358 TrZ, ale i násilí proti orgánu veřejné moci podle § 323 TrZ, násilí proti úřední osobě podle § 325 TrZ, vyhrožování s cílem působit na úřední osobu podle § 326 TrZ, násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 352 TrZ, hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob podle § 355 TrZ, podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 356 TrZ, projevu sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka podle § 404 TrZ nebo popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia podle § 405 TrZ apod. Jak vyplynulo z provedeného průzkumu, není zatím jeho využívání na potřebné úrovni, neboť je ukládán spíše ojediněle.

5. K PENĚŽITÉMU TRESTU

Soudy, které tento trest neukládají nebo ho ukládají jen ojediněle, by měly změnit svou praxi v souladu s ustanovením § 39 odst. 7 TrZ, neboť jde o nejdůležitější majetkový trest, který je možno ukládat jak samostatně, tak i vedle jiného trestu ve smyslu § 53 TrZ, a to i když trestní zákoník na některý trestný čin takový trest nestanoví (srov. I § 67 TrZ). V této souvislosti Nejvyšší soud upozornil i na ustanovení § 67 odst. 3 TrZ, podle kterého, jako samostatný trest může být peněžitý trest uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba. Zejména u přečinů jde rovněž o významnou alternativu zejména k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, což vyplývá i z ustanovení § 67 odst. 2 písm. b) TrZ, které je podle provedeného průzkumu jen velmi málo využíváno. Podle tohoto ustanovení je možno peněžitý trest uložit za přečin v každém případě (bez podmínek odst. 1 § 67 TrZ), v němž vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele není současně ukládán nepodmíněný trest odnětí svobody, tzn. že zde není ani nutné, aby pachatel takovým přečinem pro sebe nebo pro jiného získal nebo se snažil získat majetkový prospěch.

Nejvyšší soud shledal za nutné upozornit rovněž na potřebnost využívání celého rozsahu možné výměry peněžitého trestu ve smyslu § 68 odst. 1, 2 TrZ, když podle provedeného průzkumu jsou vyšší peněžitě tresty ukládány spíše výjimečně, což se projevilo i v nevyužívání trestním zákoníkem zvýšené výměry náhradního trestu až na čtyři léta.

6. K PODMÍNĚNÉMU ODSOUZENÍ K TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Podle statistických údajů Ministerstva spravedlnosti roste v posledních letech počet podmíněných odsouzení, a to především na úkor trestu obecně prospěšných prací, ale i peněžitých trestů. Je proto třeba se zaměřit na ukládání dalších alternativních trestů, a to mimo již uvedených, zvláště na trest domácího vězení.

Podle provedeného průzkumu není dobrá ani praxe převážné většiny soudů v celé České republice při ukládání přiměřených omezení a přiměřených povinností (§ 82 odst. 2 a § 85

odst. 2 TrZ) a výchovných opatření u osob blízkých věku mladistvých (§ 82 odst. 3 a § 85 odst. 3 TrZ). Soudy taková omezení ukládají velmi málo, ač jde o významný institut směřující k individualizaci a diferenciaci podmíněného odsouzení (srov. Č. II/1967, č. IV/1968 a č. 11/1984-s. 94 Sb. Rozh. Tr.). Výjimkou je jen povinnost *hradit po dobu výkonu trestu běžné výživné a také uhradit dlužné výživné* u podmíněného trestu za trestný čin zanedbání povinné výživy (srov. č. 11/1984-s. 94 Sb. Rozh. Tr.) a povinnost, aby odsouzený podle svých sil nahradil škodu u podmíněného odsouzení za některé majetkové trestné činy (srov. č. IV/1968, č. 47/2007 a č. 8/2010 Sb. Rozh. Tr.). Přitom po *novele trestního zákoníku provedené zákonem č. 181/2011 Sb. již lze podmíněně odsouzenému uložit i povinnost, aby podle svých sil odčinil nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem.*

7. K PODMÍNĚNÉMU ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ A K SCHVÁLENÍ NAROVNÁNÍ

Jak vyplynulo z provedeného průzkumu, také agendě odklonů budou muset napříště soudy věnovat zvýšenou pozornost. Přestože si byl Nejvyšší soud vědom skutečnosti, že tyto instituty jsou v poměrně velkém počtu případů využívány již státními zástupci v přípravném řízení, je nezbytné, aby i jednotlivé soudy *odpovědně zvažovaly ve vhodných případech přečinů vyřízení věci buď podmíněným zastavením trestního stíhání za splnění podmínek § 307 odst. 1, 2 TrŘ, nebo schválením narovnáni podle § 309 odst. 1 TrŘ*. Důležitá je zde i činnost odvolacích soudů, které navíc mají po novele provedené zákonem č. 193/2012 Sb. (§ účinností od 1. 9. 2012) též možnost podle § 257 odst. 1 písm. D) TrŘ po zrušení rozsudku nalézacího soudu trestní stíhání podmíněně zastavit nebo rozhodnout o schválení narovnáni, shledá-li odvolací soud okolnosti uvedené v § 307 odst. 1 nebo 2 nebo § 309 odst. 1 TrŘ (neuplatní se zde již rozhodnutí uveřejněné pod č. 16/2012 Sb. Rozh. Tr., podle něhož nebylo možné, aby odvolací soud v rámci odvolacího řízení podmíněně zastavil trestní stíhání obžalovaného).

8. K PRAXI STÁTNÍCH ZASTUPITELSTVÍ

Na ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů a používání alternativních sankcí a způsobů řízení má vliv i *přístup státních zástupců, kteří by se měli ve své praxi ve vhodných případech zaměřit na využívání alternativních trestů a odklonů tak, aby ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody bylo, pokud možno výjimečné, a aby bylo vždy odůvodněno splněním podmínky ve smyslu § 55 odst. 2 TrZ, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život.*

Zejména tresty nově zavedené do systému trestních sankcí — domácí vězení a také zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce — nejsou soudy dostatečně využívány, což může být i důsledkem praxe státních zástupců, kteří jejich uložení ve všech vhodných případech v závěrečném návrhu v hlavním líčení nenavrhují, resp. nepodávají při jejich případném neuložení za splnění zákonných podmínek opravné prostředky.

K lepšímu využívání ustanovení § 39 odst. 7 TrZ by mohla také přispět zvýšená aktivita státních zástupců při navrhování uložení přiměřeného trestu majetkové povahy ve všech

vhodných případech. Státní zástupci by měli rovněž již v přípravném řízení více využívat vhodných zajišťovacích institutů, zejména zajištění peněžních prostředků na účtu u banky (srov. § 79a TrŘ), zajištění peněžních prostředků na účtu u spořitelního a úvěrního družstva nebo jiných subjektů, které vedou účet pro jiného, blokaci peněžních prostředků penzijního připojištění se státním příspěvkem, blokaci čerpání finančního úvěru a blokaci finančního pronájmu (§ 79b TrŘ), zajištění zaknihovaných cenných papírů (§ 79c TrŘ), zajištění nemovitosti (§ 79d TrŘ), zajištění jiné majetkové hodnoty (§ 79e TrŘ) a zajištění náhradní hodnoty (§ 79f TrŘ), jakož i zajištění výkonu trestu propadnutí majetku podle § 347 a násl. TrŘ. Také v těchto případech by bylo podle názoru Nejvyššího soudu vhodné, aby státní zástupci k naplnění smyslu ustanovení § 39 odst. 7 TrZ více za splnění zákonných podmínek využívali i opravných prostředků, pokud jejich návrhu na uložení přiměřeného majetkového trestu nebylo vyhověno.

V neposlední řadě je třeba se v praxi státních zastupitelství zaměřit v souvislosti s vyměřováním trestů nespojených s bezprostředním odnětím svobody (zejména u podmíněného odsouzení a domácího vězení) na navrhování přiměřených omezení a přiměřených povinností (§ 82 odst. 2 a § 85 odst. 2 TrZ a § 65 odst. 5 TrZ) a výchovných opatření u osob blízkých věku mladistvých (§ 82 odst. 3 a § 85 odst. 3 TrZ a § 65 odst. 6 TrZ).

Při aplikaci institutů podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání v řízení před soudem, by měli státními zástupci za splnění zákonných podmínek vymezených v § 307 odst. 1, 2 TrŘ nebo v § 309 odst. 1 TrŘ přispívat k uplatnění těchto odklonů, které jsou významnou alternativou k potrestání obviněných v souladu s principy restorativní justice.

9. K PODMÍNĚNÉMU ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ A K SCHVÁLENÍ NAROVNÁNÍ

Legislativní úprava narovnání není z hlediska potřeb praxe vyhovující, neboť základní podmínky (řízení o přečinu, uhrazení škody, nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obohacení) jsou stejné jako u podmíněného zastavení trestního stíhání. Nejvyšší soud proto navrhuje, aby se nově narovnání vztahovalo pouze na konkrétně vymezené trestné činy, a to takové, které mají povahu konfliktu mezi obviněným a poškozeným, přičemž se nemusí jednat jen o přečiny, ale může jít také o méně závažné zločiny.

Dále by měly být od sebe odděleny výroky o schválení narovnání a o zastavení trestního stíhání tak, aby mohla být rozšířena škála opatření, která bude moci obviněný použít k odčinění újmy poškozeného a k zajištění obecně prospěšných účelů (nejen složení peněžní částky na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, ale i např. závazek odpracování určitého počtu hodin prací ve prospěch obcí, státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, závazek zdržet se řízení motorových vozidel spojený s odevzdáním řidičského oprávnění na určitou dobu, zdržování se po určitou dobu ve svém obydlí apod.). *Schválení narovnání by bylo spojeno s přerušением trestního stíhání a k zastavení trestního stíhání by došlo až po splnění podmínek, ke kterým se obviněný zavázal.*

III. UPLATŇOVANÁ SANKČNÍ POLITIKA VE SVĚTLE STATISTICKÝCH ANALÝZ A MOŽNOSTI JEJÍ KOREKCE V OBLASTI LEGISLATIVY A APLIKAČNÍ PRAXE

Z hlediska sankční politiky uplatňované od účinnosti trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. lze v prvních letech po provedené rekodifikaci konstatovat, že zde došlo k poměrně výrazným změnám. Jeden z hlavních cílů rekodifikace — depenalizace a snížení počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody — se však nenaplnil. Dokonce došlo k *nárůstu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody*, a to především v rozmezí od jednoho roku do pěti let, což lze přičíst především zpřísnění postihu u trestných činů zanedbání povinné výživy, krádeže a maření výkonu úředního rozhodnutí. Patrný byl i *nárůst podmíněných odsouzení*, zejména „prostého“ podmíněného odsouzení. Naopak bylo možno zaznamenat *výrazný pokles v případech trestu obecně prospěšných prací*, a to nejen s ohledem na zpřísnění podmínek pro jeho ukládání, ale též, jak potvrzují i další níže uvedené výzkumné poznatky, zavedením povinnosti vyžádat si u tohoto trestu při rozhodování trestním příkazem stanovisko PMS. Totéž, tj. *pokles ukládání trestu domácího vězení*, bylo možné sledovat po zakotvení povinnosti požadovat stanovisko PMS v případech, kdy je zvažováno uložení této sankce. Ukazuje se však, že výraznější aplikaci tohoto trestu mohou bránit kromě absence elektronického monitorovacího systému i další faktory na straně pachatele, které úzce souvisí s jeho socioekonomickou situací. Také trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce se jako samostatná sankce, ale ani jako vedlejší trest, příliš neukládá. *Mírný pokles* podílu na všech uložených sankcích bylo možné zaznamenat *v případě peněžitého trestu*, který lze částečně přičíst dekriminalizaci trestného činu řízení bez řidičského oprávnění. Nicméně vliv zde zřejmě bude mít i změna právní úpravy, která souvisí s povinností peněžitého trestu vymáhat. Vyjma případů upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení, poklesl i podíl dalších alternativ.

K výraznějším změnám v aplikační praxi došlo v roce 2013, a to především k výraznému poklesu podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody a naopak nárůstu především „prostého“ podmíněného odsouzení. To lze částečně přičíst novelizaci trestního zákoníku, kde kromě případu krádeže došlo u maření výkonu úředního rozhodnutí a zanedbání povinné výživy k návratu k předchozí právní úpravě. Významný vliv je též přisuzován amnestii prezidenta ČR z roku 2013. Nicméně výrazným faktorem zde bude též nárůst věcí vyřizovaných trestním příkazem, přičemž dominantní sankcí je v takovém případě prosté podmíněné odsouzení.

Obdobné trendy v sankční politice, byť se samozřejmě poměr jednotlivých sankcí ukládaných soudem výrazně liší, bylo možné sledovat též u mladistvých pachatelů a pachatelů ve věku 60 let a starších. Totéž platí i pro trendy v jednotlivých regionech, byť zde lze dlouhodobě sledovat v sankční politice patrné rozdíly.

V případech odklonů s restorativními prvky lze v souhrnu již od roku 2009, sledovat pokles jejich aplikace v přípravném řízení, resp. určitou stabilizaci v posledních letech. Přitom tento pokles nebyl nahrazen výraznějším nárůstem jejich aplikace v řízení před soudem. To obecně souvisí se současnou úpravnou zkráceného přípravného řízení a tlakem na orgány činné v trestním řízení na co nejrychlejší projednání věci. To pak komplikuje spolupráci s PMS jak při přípravě podmínek pro odklony, tak v oblasti zjišťování informací o podmínkách pro uložení alternativních sankcí.

Závěrem lze shrnout, že *současná právní úprava, včetně systému opatření pro mládež, až zmíněné dílčí problémy, poskytuje dostatečný prostor pro aplikaci alternativních sankcí, včetně možnosti individualizace konkrétní sankce, tak aby odpovídala závažnosti spáchaného činu, kriminogenním potřebám pachatele a též reflektovala zájmy poškozeného. To platí i pro odklony s restorativními prvky.* Nicméně je třeba se zaměřit na prohloubení kooperace mezi jednotlivými subjekty, které se podílejí na jejich ukládání a výkonu, spolu se zajištěním dostatečného času pro tuto činnost.

Na základě provedených analýz lze zvážit níže uvedené *změny legislativní povahy, aplikační praxe a zaměření výzkumu:*

V oblasti obecné sankční politiky:

- dekriminalizaci, příp. částečnou dekriminalizaci trestného činu zanedbání povinné výživy, tj. omezit trestnost pouze na případy, kdy by mohl být oprávněný vystaven nebezpečí nouze
- zrušení dolní hranice u trestného činu krádeže dle § 205 odst. 2 TZ
- prominutí úhrady nákladů spojených s výkonem trestu domácího vězení v případě sociálně slabých pachatelů, kde by nedostatek finančních prostředků k jejich úhradě mohl být diskriminujícím faktorem pro uložení této sankce
- vyžadování stanoviska PMS v případě, že soud, který rozhoduje trestním příkazem, zvažuje uložení podmíněné odsouzení pachateli, který byl v předchozích třech letech odsouzen pro trestný čin, případně, byl v této době propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, ke vhodnosti uložení této sankce, případně, zda by neměla být kombinována s dohledem či uložení dalších přiměřených povinností a opatření
- změnu právní úpravy zkráceného přípravného řízení tak, aby se skutečně jednalo o řízení zkrácené, tj. aby je bylo možné aplikovat jen v případech, kdy je možné postavit obviněného před soud ve velmi krátké době po spáchání trestného činu a zároveň nejsou splněny podmínky pro uplatnění odklonu s restorativními prvky
- zavedení povinnosti státního zástupce rozhodnout o odklonu s restorativními prvky v případě, že jsou splněny podmínky pro jeho uplatnění
- průběžné vyhodnocování aplikační praxe v oblasti ukládání trestů trestními příkazy, tzn. zda zvolená sankce skutečně odpovídá všem hlediskům významným pro ukládání trestu, a to nejen v případě opakované recidivy, ale též naopak, tj. zda v případě prvopachatelů nebylo v daném případě možné aplikovat odklony s restorativními prvky, a to nejen v praxi soudů, ale též státních zástupců v oblasti využívání práva podat odpor v případech, včetně zjišťování rozdílů mezi jednotlivými regiony
- prohloubení spolupráce mezi státními zástupci a soudci a PMS, jak při ukládání, tak při výkonu alternativních sankcí

V oblasti sankční politiky uplatňované vůči mladistvým:

- v případě ukládání trestního opatření domácího vězení zkrátit dobu, na kterou může být tato sankce uložena, na nejvýše šest měsíců a ukládat ji v kombinaci s dohledem, případně jinými vhodnými výchovnými opatřeními; rozvíjet též služby zaměřené na práci a pomoc rodině, resp. dalším osobám žijícím v domácnosti

- v souladu se základními principy ZSM zrušit možnost rozhodování trestním příkazem v případě mladistvých, kteří již dovršili osmnáctý rok svého věku
- rozvíjet nabídku probačních programů, především těch, které jsou zaměřeny na „chronické“ mladistvé pachatele; zajistit regionální dostupnost probačních programů a větší stabilitu jejich financování; zajistit nezávislou objektivní evaluaci těchto programů
- zrušit možnost ukládání zabezpečovací detence mladistvým, nebo alespoň výrazně zpřísnit podmínky po možnost jejího uložení u této věkové kategorie pachatelů, např. omezením na zvláště závažné zločiny

V oblasti sankční politiky uplatňované vůči dětem mladší 15 let:

- zakotvit nové nestacionární opatření jako druhou variantu ochranné výchovy — umístění dítěte v profesionální pěstounské rodině
- zakotvit možnost soudu pro mládež aplikovat v tomto specifickém typu řízení též opatření dle občanského zákoníku
- zvážit zrušení možnosti ukládat dětem mladším patnácti let ochranné léčení a naopak zakotvit možnost uložit jim ochranné opatření zabránící věci

V oblasti sankční politiky uplatňované vůči mladým dospělým (blízkým věku mladistvých):

- více modifikovat postavení této kategorie delikventů, např. obligatorním zkrácením horní hranice sazby trestu odnětí svobody o jednu čtvrtinu, vyloučením možnosti aplikovat výjimečný trest, zpřísněním podmínek pro uložení zabezpečovací detence (obdobně jako u mladistvých)

IV. STRATEGIE UPLATŇOVANÝCH EVROPSKÝCH SANKČNÍCH POLITIK¹⁰

Racionální sankční politika prosazovaná na evropské úrovni by měla vycházet z poznatků získaných kriminologickými výzkumy a analýzami, byť samozřejmě musí reflektovat i aktuální trestněpolitickou situaci, včetně souvisejících rizik, které více či méně ohrožují bezpečnost obyvatel Evropy a jejího budoucího směřování. Dosavadní výzkumy v této oblasti upozorňují na nebezpečí přílišného zjednodušování a nevhodné generalizace dílčích poznatků, které spíše než doporučení jak postupovat, poukazují na limity jejich prostřednictvím získaných informací. Signifikance a validita nadnárodních komparativních výzkumů ohledně optimálních rozhodovacích procesů a postupů ve věci přijímání a uplatňování konkrétních sankčních opatření je obvykle přeceňována a v praxi se ukazuje jako relativně nedostatečná.¹¹

¹⁰ Blíže srov. 5. kapitola „Smysl a struktura alternativních sankcí a odklonů v kontextu evropských sankčních politik“, s. 64–77

¹¹ Miklau, R. Approximation of Sanctions within the European Union. In: Daems, T., van Zyl Smit, D., Snacken, S. (eds). European penology? Onati International Series in Law and Society. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2013, s. 113 a násl.

Navzdory tomu snahy o sblížení sankčních politik v poslední dekádě tohoto století v rámci EU nejenže neustaly, ale po nabytí účinnosti Lisabonské smlouvy výrazně posílily, a to i pro to, že se výrazně změnila situace v oblasti trestního práva, které se víceméně stalo integrální součástí komunitárního práva. Čl. 83 Lisabonské smlouvy slouží jako nová báze pro tvorbu minimálních pravidel k definování trestných činů a sankcí v oblasti zvláště závažných zločinů s přeshraničními dopady, jako jsou terorismus, obchodování s lidmi, sexuální vykořisťování, drogové zločiny, obchod se zbraněmi, praní špinavých peněz, korupce, počítačová kriminalita a organizovaný zločin. V zásadě se však toho tolik v praxi nezměnilo, neboť většina výše uvedených zločinů byla předmětem komunitární regulace již před Lisabonskou smlouvou, byť nikoli prostřednictvím závazných směrnic jako je tomu nyní.

Hlavním zájmem EU přitom zůstává docílit zpřísnění, resp. kriminalizace jednání směřujících proti finančním zájmům Společenství. Obvykle se zde používá formulace, že za vyjmenované trestné činy budou uloženy „efektivní, přiměřené a odrazující sankce“. Úspěšný však nebyl pokus o zavedení standardizace trestních sankcí za vybrané zločiny, převážně z oblasti hospodářské a finanční kriminality. Z těchto snah lze nicméně jednoznačně dovodit tendenci zpříšňovat trestní politiku uplatňovanou vůči pachatelům vybraných trestných činů a požadavek na proporcionalitu spíše relativizovat. *To je zásadní rozdíl oproti odlišnému vývoji v rámci sankčních politik prosazovaných dlouhodobě Radou Evropy, kde je preferována konzistentně uplatňovaná trestní politika respektující nutnost přiměřenosti sankce vůči závažnosti spáchaného činu.*¹²

Pojetí alternativních, resp. komunitních sankcí a opatření se v evropských zemích odlišuje, když některé zdůrazňují aspekt sociální rehabilitace, zatímco jiné podtrhují význam potrestání pachatelů méně závažných trestných činů přiměřenými tresty vykonávanými na svobodě. *Je proto účelné vycházet z konceptu prosazovaného především v Doporučeních Rady Evropy (RE), která opakovaně akcentují aspekt ponechání pachatele v komunitě, tj. na svobodě.*

Celkově lze shrnout poznatky vytěžené z dosud provedených pokusů o komparaci sankčních systémů a mechanismů uplatňovaných v evropských zemích opatrným konstatováním, že až na výjimky (jako je např. význam úrovně profesionality probačních služeb zajišťujících v Evropě v naprosté většině zemí výkon alternativních sankcí) nelze generalizovat úspěšnost jednotlivé alternativní sankce v konkrétní zemi a vyvodit závěr, že bude stejně či obdobně fungovat i v jiné zemi, s odlišnou trestní politikou, legislativou a svým vlastním systémem trestní justice. *To samozřejmě nevylučuje inspiraci zajímavými poznatky a pozitivními zkušenostmi, ale varuje před neuváženým, mechanickým kopírováním úspěšných “receptů” při nedostatečném respektování národních a kulturních specific té které evropské země.*

12 Miklau, R. Approximation of Sanctions within the European Union. In: Daems, T., van Zyl Smit, D., Snacken, S. (eds). European penology? Onati International Series in Law and Society. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2013, s. 113 a násl.

V. POZNATKY A PODNĚTY Z DOTAZNÍKOVÝCH ŠETŘENÍ¹³

Jedním z hlavních cílů výzkumného projektu bylo ověřit, zda legislativní změny vyvolané přijetím nového trestního zákoníku splnily svůj účel, zda se zvýšila účinnost ukládaných sankcí či zda se podařilo odstranit některé z problémů aplikační praxe. Základní metodou této fáze výzkumu bylo dotazníkové šetření mezi soudci a státními zástupci, kteří působí na okresech a vedoucími středisek Probační a mediační služby. Šetření proběhlo v roce 2013.

Z výsledků dotazníkového šetření a po zhodnocení z něj vzešlých námětů experty lze k vybraným alternativním sankcím a k praktickému dopadu nového trestního zákoníku shrnout následující poznatky:

1. TREST DOMÁCIHO VĚZENÍ

Všechny skupiny respondentů — soudci, státní zástupci a vedoucí středisek PMS — hodnotí jeho zavedení pozitivně. Považují jej za přísnou sankci, která ale na rozdíl od trestu odnětí svobody nepřetřává sociální vazby mezi odsouzeným a jeho blízkými a umožňuje mu udržet si zaměstnání. Velmi kriticky však byla hodnocena neschopnost státu po pěti letech účinnosti zavést systém elektronického monitoringu. *Respondenti považují zavedení systému elektronického monitoringu za důležitý předpoklad řádného výkonu trestu domácího vězení.*

Část soudců a státních zástupců tvrdí, že současná právní úprava trestu domácího vězení způsobuje v praxi komplikace. Poukazují především na to, že obtíže působí právní úprava přeměny trestu domácího vězení v trest odnětí svobody dle § 61 trestního zákoníku.

Co se týče praktických problémů, se kterými se v souvislosti s problematikou trestu domácího vězení respondenti setkali, byl často zmiňován *nedostatek vhodných pachatelů, kterým lze tento trest uložit, protože velká část odsouzených má problém s bydlením. Část kritických komentářů probačních úředníků se vztahovala k práci soudů. Podle některých probačních úředníků soudy ukládají trest domácího vězení v některých případech nevhodně, a to bez předchozího šetření Probační a mediační služby nebo v rozporu s jeho doporučením. I při realizaci tohoto trestu probační úředníci upozorňují, že soud nereaguje dostatečně rázně na zprávy o tom, že odsouzený podmínky výkonu trestu porušuje. Při ukládání trestu domácího vězení se však jeví úzká součinnost soudu s Probační a mediační službou jako nezbytná. Činnost probačních úředníků totiž směřuje ke zjištění důležitých okolností pro uložení tohoto trestu nebo povinnosti, tj. aktuálních bytových a sociálních poměrů pachatele a dalších okolností, které mají na případné uložení trestu domácího vězení nebo uložené povinnosti podstatný vliv. Předběžné šetření probačních úředníků může vést k lepší vykonatelnosti trestu domácího vězení a k menšímu počtu přeměn na náhradní trest.*

Navrhované změny legislativy a aplikační praxe: urychleně zavést systém elektronického monitoringu, novelizovat ustanovení § 61 TrZ, které se týká přeměny trestu TDV, prohloubit součinnost mezi soudy a Probační a mediační službou.

¹³ Blíže srov. 7 kapitolu „Poznatky k jednotlivým zkoumaným alternativním sankcím“, s. 94–107

2. OBECNĚ PROSPĚŠNÉ PRÁCE

Při hodnocení právní úpravy trestu obecně prospěšných prací kritizují soudci změny právní úpravy, které přinesly novelizace přijaté po účinnosti trestního zákoníku (zákon č. 330/2011 Sb. a zákon č. 390/2012 Sb.). Právní úprava přeměny trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody byla doplněna i o možnost přeměny na trest domácího vězení či trest peněžitý (ustanovení § 65 odst. 2 písm. a) a b) trestního zákoníku). Právě tato změna byla soudci a také některými vědoucími středisek PMS velmi kritizována.

Rozšíření možnosti přeměny trestu obecně prospěšných prací na trest domácího vězení a trest peněžitý nebylo zákonodárcem zřejmě náležitě promyšleno, jeví se jako unáhlené, motivované výlučně snahou o urychlené snížení vězeňské populace, jež vede ve svém důsledku k devalvaci způsobilosti trestu obecně prospěšných prací být hodnotnou alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody. Pachatelům se tímto řešením vysílá signál v tom směru, že nepodmíněný trest odnětí svobody nebude uplatněn ani v důsledku jeho chování vyvolávajícím oprávněnost takové přeměny TDV, což výrazně snižuje i autoritu samotných orgánů činných v trestním řízení. Podle zkušeností probačních úředníků je při řešení problematického výkonu trestu OPP účinné, když v jeho průběhu soud podmínky výkonu trestu zpřísní, např. uložením dosud nestanovené povinnosti nebo prodloužením doby výkonu trestu (§ 65 odst. 3 TrZ).

Oproti původnímu znění nového trestního zákoníku došlo zákonem č. 330/2011 Sb. i k novelizaci ustanovení § 65 odst. 1 trestního zákoníku spočívající v prodloužení doby na vykonání uloženého trestu obecně prospěšných prací z jednoho na dva roky. Změna se stala předmětem značné kritiky, a to zejména soudců a probačních úředníků. S respondenty lze souhlasit, když upozorňovali na *horší vykonatelnost trestu, kterou nová úprava přinesla. Klienti jsou nyní méně motivovaní a mají tendenci výkon trestu odkládat; nadto je za těchto okolností výrazně složitější vyjednat s poskytovateli podmínky výkonu této sankce. Praktické poznatky probační služby vypovídají o tom, že doba jednoho roku na výkon OPP je zcela dostatečná. Experti zastávají názor, že návrat ke kratší lhůtě stanovené pro výkon trestu OPP (na 1 rok) je z hlediska efektivní praxe výkonu tohoto trestu lepším řešením, než setrvání v dnešní podobě.*

Z praktických problémů se soudci a státní zástupci nejčastěji kriticky vyjadřovali k obligatornímu vyžádání zprávy probačního úředníka k uložení trestu dle § 314e odst. 3 trestního řádu v případech, kdy je trest obecně prospěšných prací ukládán trestním příkazem.

Respondenti konstatovali, že vyžádání zprávy probačního úředníka představuje procesní úkon, který prodlužuje trestní řízení. Na druhou stranu však najdeme dost velkou skupinu soudců a státních zástupců, která naopak spatřuje ve zprávě probačního úředníka prostředek napomáhající lepší individualizaci trestu obecně prospěšných prací, která přispívá k jeho zdárnému výkonu. Probační úředníci změnu naopak velmi přivítali. Jsou přesvědčeni, že zakotvení povinnosti soudu vyžadovat předem zprávu probačního úředníka umožňuje, aby probační úředník dokázal rozpoznat klienty, u nichž je odhodlání k vykonání trestu obecně prospěšných prací natolik slabé, že jeho uložení nelze považovat za vhodné. *Zpráva probačního úředníka tak může pomoci soudu trest obecně prospěšných prací náležitě diferencovat a individualizovat. I když trestní řád obsahuje požadavek na co nejrychlejší projednání trestních věcí a je obecně znám*

preventivní účinek rychlého trestního postihu, domníváme se, že z pohledu celkové trestní politiky je důležitější trest náležitě individualizovat, a to i za pomoci zprávy probačního úředníka, než co nejrychleji ve věci rozhodnout. Vyžádání zprávy nijak významně trestní řízení neprodlouží.

Navrhované změny legislativy a aplikační praxe: novelizovat přeměny trestu OPP návratem k předchozí úpravě; novelizovat dobu stanovenou pro vykonání uloženého trestu na jeden rok.

3. INSTITUT DOHLEDU

V novém trestním zákoníku byla zpřesněna právní úprava dohledu, se kterou respondenti v zásadě vyjádřili spokojenost. Vymezením účelu dohledu, povinností pachatele, povinností i oprávnění probačních úředníků je hodnoceno jako detailnější a přesnější.

Největším problémem při praktické realizaci dohledu je spolupráce Probační a mediační služby se soudy. Kriticky se k práci soudů vyjádřily tři čtvrtiny celého vzorku probačních úředníků, což je velmi alarmující. Společným jmenovatelem většiny komentářů byla malá či dokonce žádná odezva na zprávy probačního úředníka ke klientům porušujících podmínky dohledu. Takový přístup soudu výrazně ohrožuje autoritu, kterou by PMS pro pachatele měla představovat. Zkušenosti některých středisek hovoří o tom, že důvodem pro nařízení trestu odnětí svobody není pro soud někdy ani další trestná činnost odsouzeného v průběhu dohledu. Mnozí probační úředníci proto cítí, že podstatné kroky, které by mohly výkon dohledu zefektivnit, nespočívají v případných změnách zákona, ale spíše v jiném přístupu soudců a v prohloubení jejich spolupráce s probačními úředníky.

Z podstaty výkonu dohledu ve smyslu § 4 odst. 2 zejména písm. c), d) zák. č. 257/2000 Sb., jakož i ve smyslu § 51 odst. 1, 2 a zejména odst. 3 TrZ, sice neplyne povinnost soudů, resp. příslušných předsedů senátů, coby adresátů zpráv od PMS, zpětně této službě referovat o tom, jak s obsahem zmíněných zpráv naložili, a tím naplnit očekávání odezvy na zprávy probačního úředníka ke klientům porušujícím podmínky dohledu. Včasnost a účinnost reakce soudu na zprávy PMS o neplnění podmínek výkonu dohledu je však úzce spjata se stavem a podobou vzájemné komunikace a spolupráce mezi soudem a PMS.

Bylo by ovšem možné uvažovat o úpravě rozsahu návrhové pravomoci probačních úředníků, jež by směřovaly k přeměně trestu, zjistila-li by Probační a mediační služba vážné a odůvodněné poznatky. Již za současného právního stavu je probační úředník oprávněn podat příslušnému soudu návrh na přeměnu trestu domácího vězení (viz § 334g TR), jakož i návrh na změnu trestu domácího vězení (viz § 334e TR), návrh na nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací (viz § 336 odst. 2 TR), návrh na změnu druhu a místa výkonu obecně prospěšných prací (viz § 336 odst. 5 TR) a návrh na přeměnu nevykonané části trestu obecně prospěšných prací (viz § 340b TR).

Navrhované změny legislativy a aplikační praxe: prohloubit spolupráci mezi PMS a soudem při výkonu dohledu; novelizovat návrhovou pravomoc probačních úředníků při realizaci probačního dohledu obdobně jako v případech výkonu jiných alternativ.

4. PENĚŽITÝ TREST

Podíl peněžitého trestu na celkovém počtu ukládaných sankcí se ani po účinnosti trestního zákoníku příliš nezměnil. Jedním z důvodů je podle soudců a státních zástupců nová právní úprava. Za horší než úpravu předchozí ji považuje většina soudců i státní zástupců.

Nespokojenost respondenti vyjadřovali především s úpravou přeměny nevykonaného peněžitého trestu dle § 69 odst. 2 a 3 TrZ. Experti dále upozorňují, že stávající právní úprava možnosti přeměny nevykonaného peněžitého trestu v trest domácího vězení nebo trest obecně prospěšných prací není z hlediska nápravného a výchovného účelu trestu dané sankce efektivní, neboť stejně jako zakotvení obligatorního vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu vede v praxi k minimalizaci případů ukládání tohoto druhu trestu. Z hlediska dosažení účelu trestu, včetně posílení jeho faktické vykonatelnosti se jeví jako nevhodnější a neúčinnější přímé nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody v případě, kdy není peněžitý trest odsouzeným v zákonné lhůtě řádně zaplacen.

Za významnou komplikaci označila velká část soudců také obligatorní vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu (dle ustanovení § 343 trestního řádu) předtím, než je možno přikročit k jeho přeměně v jiný trest. Soudci upozorňují, že vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu je mnohdy velmi zdlouhavé a bez výsledku. Návrat k vymáhání peněžitého trestu v případě jeho nezaplacení (resp. nevykonání), je nepochopitelnou komplikací zpomalující trestní exekuci a je tak i v rozporu s jednou ze základních zásad trestního řízení (§ 2 odst. 4 TŘ).

Navrhované změny legislativy a aplikační praxe: novelizovat úpravu přeměny nevykonaného peněžitého trestu dle § 69 odst. 2 a 3 TrZ návratem k předchozí úpravě; novelizovat úpravu obligatorního vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu dle § 343 TŘ návratem k předchozí úpravě.

5. DEKRIMINALIZACE ČI ZMÍRNĚNÍ POSTIHU

Justiční i vězeňské statistiky hovoří o tom, že *podíl osob s nepodmíněným trestem odnětí svobody na celkové struktuře odsouzených se po přijetí nového zákoníku zvýšil*. I respondenti většinou vyjadřovali názor, že nový trestní zákoník ke snížení počtu vězňů zatím nepřispěl. *Nárůst podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody na celkovém počtu odsouzených osob po přijetí nového trestního zákoníku a změny v jeho struktuře v závislosti na délce jeho uložení do velké míry souvisí se zpřísněním skutkových podstat, zejména zpřísněním postihu recidivy u skutkových podstat některých velmi frekventovaných trestných činů. Konkrétně jde trestný čin krádeže, zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání. V posledních dvou případech došlo nejen ke zpřísnění recidivy, ale také ke zpřísnění sazeb v základních skutkových podstatách, a ke kriminalizaci jednání dosud trestně nepostižitelných. Na výše uvedené stát zareagoval novelou trestního zákoníku, provedenou zákonem č. 390/2012 Sb., kterou došlo ke snížení sazeb v ustanovení dle § 337 odst. 1 a § 196 trestního zákoníku, s účinností od 1. 10. 2012.*

V této souvislosti nemalá část soudců a státních zástupců doporučila dekriminalizaci trestného činu zanedbání povinné výživy dle § 196 trestního zákoníku. Ustanovením § 196

trestního zákoníku jsou chráněny vyživovací vztahy, které vycházejí z občanského zákoníku. Jejich úpravu tedy trestní zákon neprovádí a jedná se o typický příklad trestní normy, kdy se obsah dovozuje z netrestních předpisů. Pokud jde o další návrhy na případné zmírnění postihu u trestných činů, tak se nejčastěji objevoval *námět na zmírnění postihu recidivy u trestného činu krádeže dle ustanovení § 205 odst. 2. TrZ*

Navrhované změny legislativy a aplikační praxe: dekriminalizovat trestný čin zanedbání povinné výživy dle § 196 trestního zákoníku; zmírnit postih recidivy u trestného činu krádeže dle § 205 odst. 2 TrZ snížením, popř. zrušením dolní hranice trestní sazby šesti měsíců.

6. RESOCIALIZACE PACHATELŮ A TRESTNÍ POLITIKA STÁTU

Experti oslovení provedeným šetřením nepochybují o tom, že k úspěšné resocializaci odsouzeného vede především jeho motivace žít v souladu se zákony, stejně jako jeho vlastní aktivita a zájem řešit problémy, s nimiž se ve své životní situaci potýká. Zároveň si ale většina z nich uvědomuje, že při snaze omezovat kriminalitu či recidivu pachatelů *nemůžeme spoléhat pouze na trestní politiku, neboť trestná činnost je podmíněna řadou sociálních, ekonomických i jiných faktorů*. Respondenti proto shodně s experty doporučovali *zaměřit se více na oblast penitenciární a postpenitenciární péče*. Navrhována byla opatření typu domů na půli cesty (která by řešila problém s bydlením) či vhodných resocializačních programů.

Experti dále upozorňují, že *systém postpenitenciární péče je nutno nejen obsahově naplnit a přizpůsobit stávajícím potřebám osob opouštějící výkon trestu odnětí svobody, ale zajistit i po stránce provozní, finanční a personální tak, aby provoz služeb a programů mohl být víceletý*. To je podle našeho názoru velmi důležité. Nutnou součástí systému postpenitenciární péče musí být i *nezávislé a odborné vyhodnocení účinnosti jednotlivých programů* tak, aby postupem času byly do praxe zavedeny skutečně fungující programy a byla zajištěna jejich existence a další vývoj.

Z kriminologických výzkumů je známo, že pozitivní zvrát v kriminální kariéře u většiny pachatelů nastartují faktory, které působí právě v něm (stabilní zaměstnání, nalezení životní partnera, narození vlastních dětí apod.). *Výraznější efekt samotných alternativních sankcí na tyto procesy však nemůžeme očekávat, nevytvoříme-li pro jejich uplatňování potřebné podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice, tak v rámci širší sociální politiky*.

Navrhované změny: zajistit větší provázanost trestní a sociální politiky

VI. RECIDIVA ODSOUZENÝCH JAKO MĚŘÍTKO EFEKTIVITY ALTERNATIVNÍCH SANKCÍ¹⁴

Součástí výzkumného projektu bylo ověření účinnosti ukládaných sankcí s důrazem na sankce alternativní. *Jako měřítko byla zvolena recidiva odsouzených osob, která byla zjišťována pomocí analýzy dat z rejstříku trestů*. Výběr vzorku vycházel ze dvou kritérií, a to z období, kdy u odsouzených došlo k zápisu o uložení sankce nebo opatření do

¹⁴ Blíže srov. 8. kapitolu „Recidiva odsouzených jako měřítko efektivity vybraných trestních sankcí“, s. 108–115

rejstříku trestů (1. duben 2012 až 30. červen 2012), a dále z typu uložené alternativní sankce (trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací a podmíněný trest odnětí svobody s dohledem). Kontrolní skupinu tvořily osoby dříve odsouzené k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, kterým jeho výkon v uvedených měsících roku 2012 skončil (vykonáním trestu či podmíněným propuštěním). V součtu se jednalo o 4 233 osob, mezi nimiž převažovali muži (90,6 %).

Samotná recidiva byla pro účely výzkumu vymezena jako záznam o případném dalším odsouzení, který byl v rejstříku sledován ve druhé fázi šetření v červenci roku 2014 (tedy cca po dvou letech od fáze první). Ukázalo se, že *nový záznam má 48,1 % výzkumného vzorku, tedy téměř každý druhý odsouzený. Poměrně časté byly případy, že recidivující jedinec měl nových záznamů více (průměr pro recidivující odsouzené byl 1,99).*

Podle očekávání a v souladu s existujícími kriminologickými výzkumy kriminální kariéry se potvrdilo, že *recidiva je úzce provázána s některými základními demografickými faktory. Jedná se především o pohlaví a věk. Zásadní proměnnou ve všech analýzách byla samozřejmě též předchozí zkušenost s trestnou činností, a to včetně počtu spáchaných trestných činů, jejich typu i věku, kdy se dotyčná osoba dostala poprvé do kontaktu s trestní justicí.*

Zanedbatelné rozdíly mezi výsledným efektem výzkumem sledovaných sankcí potvrzuje tezi, že ústředním tématem kriminální politiky by neměly být tresty a jejich přísnost či vhodnost. Srovnáme-li výsledky tohoto výzkumu s obdobnými zahraničními studii, můžeme v podstatě konstatovat, že náš výzkumný projekt přinesl očekávaná čísla. Míra recidivy se totiž v šetřeních tohoto typu standardně pohybuje mezi 30–50 %.

Jedním z hlavních závěrů je *poznatek, že vliv trestní justice a uplatňovaných opatření na kriminální kariéru odsouzených je velmi omezený. Ve shodě s názory expertů (soudců, státních zástupců a vedoucích středisek probační a mediační služby) lze konstatovat, že účinná trestní politika se na oblast trestání nesmí omezovat, neboť efekt uložených sankcí je zpravidla výrazně menší než vliv různých faktorů působících v přirozeném sociálním prostředí pachatele. Intervence státu mohou být nejučinnější tehdy, podaří-li se jim tyto přirozené životní procesy nastartovat, nebo urychlit. Chceme-li proto usilovat o omezování kriminality nebo o snížení recidivy, je nezbytně nutné rozšířit diskuzi o vhodných opatřeních také do oblasti širší sociální politiky. Nelze skutečně spoléhat jen na trestní represi, která je sice mnohdy nezbytná, ale řeší jen následky, nikoli příčiny určitých negativních společenských jevů. Ani u alternativních sankcí nelze očekávat výraznější efekt na tyto procesy, nevytvoříme-li pro jejich uplatňování potřebné podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice, tak v rámci širší sociální politiky.*

V České republice neexistuje jednotně nastavený systém sledování a vyhodnocování recidivy odsouzených osob a data o recidivě tudíž nedávají dokonalý obraz o tomto fenoménu u nás. Ve většině zemí EU je recidiva chápána jako základní a ničím nenahraditelné měřítko efektivity ukládaných sankcí. Některé evropské země vytvářejí statistiky o recidivě systematicky a dlouhodobě, což jim mimo jiné umožňuje i mapování trendů či změn. Touto cestou by se měla vydat i Česká republika, chce-li svou trestní politiku rozvíjet efektivně a racionálně. Data uvedeného druhu by umožnila komplexněji posuzovat účinnost jednotlivých typů sankcí a mohla by se stát vítaným doplňkem standardních sestav justičních statistik.

Navrhované změny: vytvořit v ČR systém sledování a vyhodnocování recidivy odsouzených osob; při řešení kriminality klást důraz na provázanost trestní a sociální politiky

VII. ZABEZPEČOVACÍ DETENCE A JEJÍ MÍSTO V SYSTÉMU TRESTNÍCH SANKCÍ¹⁵

Český trestní zákoník zařazuje zabezpečovací detenci spolu s ochranným léčením, zabráním věci a ochrannou výchovou mezi ochranná opatření.¹⁶ V odborné zahraniční literatuře, ani v jednotlivých právních úpravách není pojem zabezpečovací detence (preventive detention) vykládán a užíván jednotně. Z hlediska systému českého trestního práva je však třeba zabezpečovací detenci chápat v tzv. klasickém pojetí, tzn. jako (ochranné) opatření, které je ukládáno jako reakce na spáchání trestného činu nebo činu jinak trestného, a to ve spojení s presumpcí budoucí nebezpečnosti pachatele pro společnost.

Institut zabezpečovací detence byl do českého právního prostředí zaveden novelou provedenou zákonem č. 129/2008 Sb., s účinností od 1. ledna 2009, tedy ještě za platnosti trestního zákona č. 140/1961 Sb. V této souvislosti je však nutné zdůraznit, že zavedení institutu zabezpečovací detence do české právní úpravy bylo vždy součástí rekodifikace českého trestního práva hmotného. Nový trestní zákoník z roku 2009 upravuje zabezpečovací detenci s účinností od 1. ledna 2010. Jedná se tedy o nové ochranné opatření, jehož aplikaci je nutné vyhodnocovat také s vědomím následně provedených legislativních změn.

K 26. srpnu 2015 bylo v České republice umístěno ve výkonu zabezpečovací detence celkem 54 osob (49 mužů, 5 žen, žádný mladistvý), z čehož 24 mužů bylo umístěno v detenčním ústavu v Opavě a 25 mužů a 5 žen v detenčním ústavu v Brně. Pro srovnání; ke stejnému dni se v českých vězeňských zařízeních nalézalo celkem 20 346 osob; ve výkonu trestu celkem 18 348 osob (17 157 dospělých mužů, 86 mladistvých mužů, 1191 dospělých žen a jedna mladistvá žena).¹⁷ *Právě povaha zabezpečovací detence jako časově neomezeného ochranného opatření tedy vyžaduje, aby osobám umístěným ve výkonu zabezpečovací detence byla poskytnuta zvláštní péče ve formě léčebných a rehabilitačních programů.* Uvedené programy vyvažují škodlivé působení uvěznění a současně vytvářejí podmínky pro snížení nebezpečnosti těchto osob a v tomto směru také napomáhají k jejich možnému přerazení do ústavního ochranného léčení nebo případnému propuštění na svobodu. Z tohoto hlediska tedy zabezpečovací detence nepředstavuje prostou izolaci (zneškodnění) pachatele, neboť jejím účelem je také docílit změny postoje pachatele shora uvedenými programy a konečným cílem je jeho začlenění zpět do společnosti.

Z hlediska širší komparace s jinými právními úpravami lze české pojetí zabezpečovací detence zařadit do tzv. klinického modelu (*Clinical Model*), když vedle ochrany

¹⁵ Blíže srov. 9. kapitolu „Zabezpečovací detence v systému trestních sankcí“, s. 116–137

¹⁶ Srov. § 98 odst. 1 TrZ.

¹⁷ Vězeňská služba České republiky. Generální ředitelství. Informační servis (2015) ‘Rychlá fakta’. Retrieved August 27, 2015, from: < <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/> >

společnosti je zdůrazňována také potřeba léčebného, rehabilitačního a jiného dalšího působení na umístěné osoby (Šámal & Škvain, 2005; Šámal & Škvain, 2011; Kalvodová, Kuchta & Škvain, 2014). Z obecného pohledu lze tedy konstatovat, že český zákonodárce zachoval potřebný „odstup“ mezi výkonem zabezpečovací detence a výkonem trestu odnětí svobody. Kladně však není možné hodnotit zásahy do právní úpravy zabezpečovací detence, které byly provedeny již v druhém roce účinnosti trestního zákoníku.

Novelizace trestního zákoníku provedená zákonem č. 330/2011 Sb., s účinností od 1. prosince 2011, předně *modifikovala formální podmínku pro uložení zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 a odst. 2 písm. b) TrZ, když sjednotila kategorii trestných činů na zločiny*, za jejichž spáchání lze uložit všechny varianty (č. 1 až 4) zabezpečovací detence. Konkrétně *došlo v tomto ohledu k rozšíření formálních podmínek pro uložení obligatorní formy zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 TrZ (varianta č. 1 a 2) a fakultativní formy podle § 100 odst. 2 písm. b) TrZ (varianta č. 4) také na zločiny*. Přitom až do doby nabytí účinnosti zákona č. 330/2011 Sb. vyžadovala právní úprava [§ 100 odst. 1; § 100 odst. 2 písm. b) TrZ] jako formální podmínku pro uložení zabezpečovací detence spáchání *zvláště závažného zločinu*. Právní úprava zabezpečovací detence před nabytím účinnosti citované novely tak plně odpovídala názorům, které byly presentovány právní teorií, totiž, že zabezpečovací detence by měla být určena pouze pro zvláště nebezpečné pachatele trestných činů nebo činů jinak trestných, nikoliv však pro pachatele typově méně závažné trestné činnosti (srov. Vanduchová 2005). Na druhou stranu je nutné poznamenat, že z dostupných statistických přehledů vyplývá, že za sledované období (2009–2014) byla *zabezpečovací detence* nejčastěji ukládána právě v souvislosti se zvláště závažnými trestnými činy jako je *znásilnění* (§ 185 TrZ; 241 tr. zák.), *loupež* (§ 173 TrZ; § 234 tr. zák.) a *vražda* (§ 140 TrZ; § 219 tr. zák.). I když se tedy v aplikační praxi provedená legislativní změna zásadním způsobem neprojevila, je třeba ji považovat za nesystémovou, neboť ke změně základních podmínek pro uložení zabezpečovací detence mělo být případně přistoupeno až po jejím řádném vyhodnocení (srov. Šámal, 2012; Škvain, 2015).

Kriticky je nutné hodnotit také další provedenou změnu právní úpravy, která souvisí se zavedením nového právního důvodu pro možnost změny ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci (srov. zák. č. 330/2011 Sb.; § 99 odst. 5 TrZ), a to i bez splnění obecných podmínek pro uložení zabezpečovací detence uvedených v § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ. Formulace jednotlivých podmínek tohoto samostatného právního důvodu dostatečně nezohledňuje *zásadu přiměřenosti* jako hlavní zásadu ukládání a výkonu ochranných opatření, která vychází z ústavního principu vyjádřeného v čl. 4 LPS. Kritické výtky lze především zaměřit na vymezení zákonných podmínek, které *ne*reflektují povahu zabezpečovací detence jako *nejpřísnější trestní sankce*. Z tohoto pohledu je potřebné především upozornit na výslovné vyloučení zákonných podmínek pro uložení zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ, a dále *alternativní a velmi obecné vymezení dalších podmínek — neplnění účelu ochranného léčení nebo nezajištění dostatečné ochrany společnosti, zejména v případě, kdy pachatel utekl ze zdravotnického zařízení, užil násilí vůči zaměstnancům zdravotnického zařízení nebo jiným osobám ve výkonu ochranného léčení nebo opakovaně odmítl vyšetřovací nebo léčebné výkony či jinak projevil negativní postoj k ochrannému léčení*. Lze tedy uzavřít, že citovaný právní důvod umožňuje přeměnu ústavního ochranného léčení

na zabezpečovací detenci také u osob, u kterých by jinak nebylo možné toto ochranné opatření z důvodu absence základních zákonných podmínek vůbec uložit.

Zahraniční zkušenosti ukazují, že případné nesystémové rozšiřování podmínek či zavádění nových forem tohoto institutu, zejména pod tlakem dramatických reakcí veřejnosti na medializované případy sexuální kriminality, může ve svém důsledku s odstupem času způsobit vážné právní následky, jejichž náprava je zpravidla velmi komplikovaná a v neposlední řadě také finančně náročná (Škvain, 2015, p. 83).

Navrhované změny legislativy a aplikační praxe: novelizovat § 99 odst. 5 tak, aby změna ústavního léčení na zabezpečovací detenci byla možná pouze za splnění podmínek stanovených v § 100 odst.1 nebo odst.2 TrZ; průběžně vyhodnocovat ukládání zabezpečovací detence z hlediska struktury a závažnosti trestných činů, u kterých je uplatňována při současném respektování toho, že jde o jednu z vůbec nejpřísnějších sankcí určenou proto pouze pro zvlášť nebezpečné pachatele trestných činů nebo činů jinak trestných, nikoliv pro pachatele typově méně závažné trestné činnosti povahy.

VIII. KRIMINALITA A SANKČNÍ POLITIKA V MÉDIÍCH¹⁸

Významnou roli médií při formování postojů veřejnosti k trestání a trestní politice je třeba brát v úvahu a analýza toho, jakým způsobem jsou kriminalita a přístupy k jejímu trestání v médiích prezentovány, může přispět k sociologicky relevantnímu hodnocení a interpretaci názorů veřejnosti v této oblasti, může pomoci vysvětlit dynamiku a příčiny obav z kriminality, punitivního naladění ve společnosti, laického přístupu k trestání a trestní politice a může také vysvětlit míru důvěry či nedůvěry veřejnosti v policii a systém trestní justice. Prezentovaný obraz kriminality se přitom významně odlišuje od oficiálních policejních statistik, které zahrnují evidovanou kriminalitu. Delikt, který splňuje „zpravodajské hodnoty“ definované například Yvonne Jewkesovou (Jewkes, 2004) a má tak potenciál stát se kriminální zprávou, není totožný s běžným a z hlediska celkové kriminality charakteristickým deliktem.

V rámci projektu „Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí“ byly realizovány dvě mediální analýzy. První z nich se zabývala *bezprostřední mediální reakcí na legislativní změny spojené s novým trestním zákoníkem* (Scheinost, 2013). Druhá se zaměřila na *televizní zpravodajství jako na klíčový zdroj informací o kriminalitě a trestní politice pro širokou laickou veřejnost* a zajímal nás přitom především způsob, jakým je zobrazována kriminalita a trestní sankce v hlavních zpravodajských relacích (Scheinost, 2015).

1. MEDIÁLNÍ OBRAZ NOVÉHO TRESTNÍHO ZÁKONÍKU V TISKU

Analýza tisku, zabývající se mediálním obrazem změn v sankční politice a uplatňování nového trestního zákoníku, zpracovala bezprostřední mediální reakci v časovém období prvních tří měsíců roku 2010, tedy vzápětí po tom, co nový trestní zákoník vstoupil v účinnost. Zajímalo nás, jakým způsobem se o nově zavedených právních

¹⁸ Blíže srov. 10. kapitolu „Kriminalita, trestní sankce a sankční politika v médiích a v názorech veřejnosti a vězňů“, s. 138–150

úpravách psalo, která témata byla nejčastěji prezentována a v jakých souvislostech, které legislativní změny byly mediálně zobrazovány v pozitivním duchu a které byly problematizovány.

Je třeba konstatovat, že *celková koncepce nového trestního zákoníku a změn v sankční politice nebyla mediálně prezentována*. Pro média byla typická prezentace konkrétních legislativních změn, a to zejména v kontextu s konkrétním trestným činem. Přesto lze říci, že sledovaná periodika o důležitých změnách trestního zákoníku informovala. *Zavedení nových druhů alternativních trestů — trestu domácího vězení a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce — se dostalo v mediálním prostoru pozornosti*. I když v případě trestu domácího vězení byla mediální atraktivita tématu zapříčiněna spíše organizačními problémy při realizaci tendru na elektronické monitorování domácích vězňů.

Mezi nejčastěji zmíněné legislativní změny trestního zákoníku patřilo: 1. zavedení trestu domácího vězení, 2. právní úpravy týkající se trestného činu vraždy — zpřísnění sankcí za tento zločin a diferenciací mezi vraždou a zabitím, 3. právní úpravy krádeže, řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění, pytláctví a nedovolené pálení lihu — témata spojená s mediálně atraktivním novoročním propouštěním vězňů, 4. nově zavedený trestný čin — nebezpečné pronásledování — stalking, 5. drogová problematika — nová právní úprava podmínek pro držení drog, 6. nově zavedená alternativní sankce zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

Zaměřili jsme se také na hodnocení jednotlivých legislativních úprav v mediálním prostoru. Vybrali jsme proto změny, o kterých bylo v tisku obsáhleji informováno. *Novinové zprávy zmiňující zpřísnění sankcí za trestný čin vraždy nebo novou právní diferenciaci mezi vraždou a zabitím, byly buď neutrální (67 %) nebo pozitivní (31 %)*. Informování o zpřísnění sankcí za vraždu a další násilné trestné činy svým spíše souhlasným laděním v zásadě odpovídá většinovému postoji české veřejnosti. I další novinka v českém trestním zákoníku vstupuje do mediálního prostoru s kladnou odezvou — *přes 90 % článků věnujících se nebezpečnému pronásledování-stalkingu tuto nově zavedenou právní kvalifikaci prezentuje pozitivně jako přínos*.

Také nově zavedené alternativní tresty se setkaly s pozitivním mediálním ohlasem. Jak již bylo zmíněno, *jedním z ústředních témat, o kterém tisk v roce 2010 v souvislosti s novým trestním zákoníkem informoval, byl trest domácího vězení*. Informování o trestu domácího vězení bylo do určité míry rozpolcené. Pouhých 40 % novinových zpráv týkajících se trestu domácího vězení bylo neutrálních a obecně informujících o zavedení nového druhu alternativního trestu, 29 % bylo pozitivně vyznívajících a celých 31 % obsahovalo do určité míry kritiku. V tomto případě byla ambivalence způsobena očekáváním nového druhu alternativního trestu na jedné straně a na druhé straně byla přítomna negativní konotace spojená především s praktickými obtížemi, s nimiž byl trest domácího vězení uváděn do praxe.

Otázkou je, nakolik tyto informace našly odezvu ve veřejném mínění. Napříč tituly se například opakovaně objevovala informace, že nový zákoník zvýšil trestní sazby za vraždu a další násilné trestné činy a u některých majetkových trestných činů — jako je třeba krádež nebo podvod naopak sazby poklesly. Podle výsledků reprezentativního výzkumného šetření, které bylo provedeno pro potřeby tohoto výzkumného projektu v roce 2012, však skutečnost, že trestní zákoník ve vztahu k závažným trestným činům vesměs zpřísnil trestní sazby, zřejmě do veřejného povědomí příliš ne-

pronikla. Nadpoloviční většina respondentů (52 %) se totiž podle výsledků výzkumu domnívá, že tresty za závažnou trestnou činnost, jako je například vražda, loupež nebo znásilnění, jsou dnes méně přísné, než byly před deseti lety (Scheinost, 2013). Stejný výzkum ale také ukázal, že při otázce, jaké alternativní tresty k trestu odnětí svobody lze v ČR uložit, si téměř třetina respondentů spontánně vybavila i trest domácího vězení (po peněžitém trestu, podmíněném trestu a obecně prospěšných pracích se trest domácího vězení umístil na čtvrtém místě nejčastěji jmenovaných alternativ). To můžeme interpretovat jako poměrně dobrou znalost nedávno zavedeného alternativního trestu, která nepochybně souvisí také s tím, že zavedení trestu domácího vězení bylo v tisku nejčastěji zmiňovanou legislativní změnou.

2. MEDIÁLNÍ PREZENTACE KRIMINALITY A TRESTNÍCH SANKCÍ V TELEVIZNÍM ZPRAVODAJSTVÍ

Druhá mediální analýza, která byla realizována v rámci tohoto projektu, se zaměřila na to, *jakým způsobem je zobrazována kriminalita, trestání a trestní sankce v hlavních televizních zpravodajských relacích.*

Téměř tři čtvrtiny kriminálních zpráv se věnovaly tradičním formám obecné kriminality, zpravidla páchané jednotlivci. Tématem další téměř pětiny zpráv byly závažné hospodářské delikty, trestná činnost s určitou mírou organizovanosti nebo přímo organizovaná trestná činnost. Nejčteněji zobrazovaným druhem kriminality byla v celkovém výběrovém souboru kriminalita násilná, a to zejména díky zpravodajství soukromé televize Nova, kde je významně nadhodnocenou kategorií. Ve zpravodajství veřejnoprávní České televize byla oproti tomu nejčteněji zobrazovanou kriminalitou kriminalita hospodářská, ČT významně více informuje o tomto typu trestné činnosti, korupčních kauzách apod. Mediálně nejzobrazovanější přitom byly delikty bezprostředně nebo s krátkým odstupem po jejich spáchání nebo odhalení.

Násilná kriminalita byla obsahem 43 % příspěvků kriminálního zpravodajství, zatímco v policejních statistikách na ni připadá necelých 6 %. Podíváme-li se na členění podle jednotlivých trestných činů, atraktivita závažné násilné trestné činnosti pro mediální zobrazování je zřejmá. Zatímco podle policejních statistik je podíl vražd na celkové trestné činnosti 0,08 %, v televizním zpravodajství představují příspěvky s touto tematikou 24 % a jsou nejčteněji tematizovaným trestným činem. Mediální prezentace kriminality se tak významně odlišuje od oficiálních policejních statistik, které zahrnují evidovanou kriminalitu, a mediální diskurz je determinován tím, že se zaměřuje na „netypickou“, ovšem mediálně atraktivní kriminalitu. Také prezentace trestních sankcí je touto disproporcí mediálního zobrazování významně ovlivněna.

Ve více než polovině příspěvků není v souvislosti s konkrétní trestnou činností zmíněn trest. To souvisí především s tím, že většina příspěvků kriminálního zpravodajství se věnuje skutku bezprostředně nebo s krátkým odstupem po jeho spáchání nebo odhalení nebo ve fázi pokračujícího vyšetřování, kdy může být například zmíněno pouze, že „za tento trestný čin pachatel hrozí trest ...“, a mnohé příspěvky ani tento údaj neuvádějí. Příspěvků, které informují o vynesení pravomocného nebo nepravomocného rozsudku, je pouhých necelých deset procent z celkového výběru, a proto informace o trestech a trestání je v rámci televizního zpravodajství v naprosté většině hypotetická.

V televizním zpravodajství a v médiích obecně bývá zobrazována významně častěji závažná násilná kriminalita, není tedy překvapující, že nejčastěji tematizovaným druhem trestu byl trest odnětí svobody. Trest odnětí svobody byl zmiňován téměř ve třetině všech příspěvků a počítáme-li pouze ty, které trest výslovně uváděly, trest odnětí svobody byl uveden v 82 % z nich. Významně častěji byl tematizován v televizi Nova, což vyplývá ze struktury kriminality, o které ve zvýšené míře oproti České televizi informuje.

Prezentace alternativních trestů (podmíněné tresty, peněžitý trest, obecně prospěšné práce, trest domácího vězení) byla minimální. Trest domácího vězení přitom v roce 2010, tedy vzápětí po tom, co nový trestní zákoník vstoupil v účinnost, patřil v médiích mezi nejčastěji zmiňované legislativní změny trestního zákoníku a byl uváděn s nadějným očekáváním jeho širšího využití (Scheinost, 2013). Trestná činnost, za kterou mohou být a bývají alternativní tresty ukládány, je ovšem pochopitelně méně závažná až bagatelní, a tedy nikoli divácky a mediálně atraktivní.

Je patrné, že alternativní tresty jako takové nemají dostatečný potenciál naplnění požadovaných zpravodajských hodnot, aby samy o sobě byly tematizovány. Alternativní trest se stává dostatečně mediálně zajímavým pouze s dalšími přidány mediálně atraktivními skutečnostmi — ať již jde o jeho zavedení, o komplikace při jeho realizaci nebo odsouzení celebrity k alternativnímu trestu. Pro mediální obraz alternativních trestů je důležité, že v tomto kontextu může být alternativní trest tematizován také jako „vyhnutí se skutečnému trestu“.

Z realizovaných výzkumů zřetelně vyplývá, že prezentace trestních sankcí je významně ovlivněna mediální atraktivitou zobrazovaných trestných činů. Obraz trestání a trestních sankcí v televizním zpravodajství odpovídá především nejčteněji prezentovanému dlouhodobému trestu odnětí svobody. V mediálním diskurzu tak bez velké nadsázky platí ztotožnění trestu a uvěznění pachatele. Z hlediska mediální prezentace trestních sankcí a sankční politiky je dominantně zobrazovaným přístupem k trestání pachatelů trestné činnosti přístup represivní při minimální prezentaci alternativních trestů, resocializačních přístupů k pachatelům apod. Je třeba si uvědomit, že tato skutečnost může mít významný vliv na formování postojů laické veřejnosti. Analýzy ukázaly, jak výrazně odlišné mohou být v médiích prezentovány alternativní tresty. Pro vnímání alternativních trestů širokou laickou veřejností a percepce jejich uplatňování jako legitimního sankcionování trestných činů je přitom důležité, aby byly alternativní tresty v mediálním diskurzu tematizovány také v jiných než problematizujících souvislostech.

IX. KRIMINALITA A TRESTNÍ SANKCE V NÁZORECH VEŘEJNOSTI A VĚZŇŮ¹⁹

1. VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ

Výzkumný projekt zahrnul také zkoumání míry informovanosti veřejnosti o novém trestním zákoníku a postojů k sankční politice obecně. K tomu byla opakovaně po tři roky po sobě provedena sonda do názorů veřejnosti na tresty, trestání a sankční politiku.

¹⁹ Blíže srov. 10. kapitolu „Kriminalita, trestní sankce a sankční politika v médiích a v názorech veřejnosti a vězňů“, s. 138–150

Cílem bylo získat základní poznatky o znalosti skladby trestů ve veřejnosti a o názorech na přísnost sankční politiky a zjistit případný trend ve vývoji názorů veřejnosti.

Byť mělo uvedené šetření jen orientační charakter a omezilo se na několik otázek, lze z jeho výsledků nicméně vyvodit, že *naladění české veřejnosti zůstává spíše punitivní s tím, že cca 60 až 70 % respondentů věří v odstrašující působení přísného trestání a přísného režimu ve věznicích a současně považuje udělované tresty za stejné či spíše mírnější ve srovnání se stavem před deseti lety. Znalost alternativních trestů a opatření a znalost struktury ukládaných trestů zůstává poměrně malá. Rozdíly v souboru respondentů podle pohlaví, věku, vzdělání, velikosti místa bydliště přitom nehrají významnější roli.*

Do určité míry lze názory veřejnosti považovat i za zrcadlo způsobu, jakým o kriminalitě a sankční politice referují média. *Pocit veřejnosti o nedostatečně přísném postupu vůči kriminalitě je v kontextu s tímto chápáním podstatně ovlivněn obrazem kriminality, který média převážně nabízejí a lze ho částečně připsat nedostatečné informovanosti o existujících sankcích a jejich uplatňování.*

2. NÁZORY VĚZŇŮ NA SANKČNÍ POLITIKU

S ohledem na to, že byly zjišťovány názory na sankční politiku u veřejnosti, v médiích i u zainteresovaných odborníků, bylo spektrum použitých metod zjišťování doplněno také o *sondu do názorů „recipientů“ sankční politiky, tedy osob, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody* a v čase výzkumu si odpykávajících tento trest v zařízeních Vězeňské služby ČR.

Šetření přineslo řadu zajímavých zjištění, i když je ovšem nutné považovat je spíše za orientační, protože výzkumný vzorek i přes relativní shodu v některých ukazatelích není zcela reprezentativní pro celou vězeňskou populaci.

Souhrnně se potvrdilo, že zatímco veřejnost ve své podstatné většině hodnotí sankční politiku jako převážně mírnou, *osoby odsouzené k nepodmíněným trestům hodnotí uplatňované tresty jako přísné a dále se zpřisňující s tím, že za nejčastěji ukládaný trest považují právě nepodmíněný trest odnětí svobody.*

Když byli vězni postaveni do role soudce a měli rozhodovat o druhu a výši trestu za vybrané konkrétní trestné činy, bylo zjištěno, že postoje vězňů jsou spíše punitivní a to někdy až v překvapivé míře. Kromě opakované drobné krádeže v obchodě, kterou by respondenti řešili především uložením trestu obecně prospěšných prací, se vždy respondenti ponejvíce přikláněli k nepodmíněnému trestání, a to překvapivě i v případě neplacení výživného na dítě a prodeje měkkých drog. Nejprísnější postoj zaujali respondenti v případě násilné kriminality (loupežné přepadení), kde by v 80 % uložili nepodmíněný trest, a to poměrně vysoký. Dále se pro nepodmíněný trest vyslovili respondenti v počtu 39% v případě zpronevěry v zaměstnání a ve shodné výši 37,3 % v případě vloupání do bytu a prodeje měkkých drog. Volba nepodmíněného trestu byla ale nejpočetnější i u neplacení výživného na dítě, i když se pro ni vyslovilo „jen“ 27,9 % respondentů. Ve všech těchto případech, kdy na prvním místě bylo vyslovení nepodmíněného trestu, se na druhém místě objevoval podmíněný trest odnětí svobody. Z ostatních alternativních trestů byl o něco více frekventován trest obecně prospěšných prací.

V odpovědích respondentů — vzorku osob odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody — se tak projevuje určitý paradox. *Na rozdíl od veřejnosti považují*

vězni tresty obsažené v trestním zákoníku za spíše přísné a nadále se zpřísnující a čtyři pětiny z nich by v případě možnosti výběru spíše volily tresty alternativní; na straně druhé projevují až pozoruhodně punitivní postoje při posuzování konkrétních předložených případů, resp. trestných činů. Tomuto postoji lze pravděpodobně rozumět tak, že v povědomí vězňů jsou prezentované trestné činy relativně pevně a většinou chápány jako trestné, tudíž špatné a všeobecně hodné přísného trestu (obvykle nepodmíněného), ale v konkrétním vztahu k vlastní osobě je toto vědomí o zaslouženém trestu oslabeno a v případě možné volby je jednoznačně dávána přednost trestu alternativnímu.

Za klíčové zjištění lze považovat, že názory vězňů jednoznačně potvrzují urgentní potřebu podstatného zkvalitnění přípravy na propuštění a následné postpenitenciární péče. Zejména jde o pomoc při zajištění zaměstnání a u části vězňů i bydlení; s tím souvisí i péče o udržení sociálního (v užším smyslu rodinného) zázemí po dobu výkonu trestu.

Podle očekávání hlavními problémy, které budou muset respondenti řešit, je zaměstnání, bydlení a rodinné vztahy. To, že žádné problémy neočekávají, se týká jen malé části respondentů. Je to potvrzení směru, kterým by se měla práce s většinou osob ve výkonu trestu odnětí svobody ubírat, tedy příprava na řešení těchto problémů a pomoc (i v rámci postpenitenciární péče) o jejich řešení.

Významná část vězňů při výkonu trestu postrádá především kontakty s rodinou. Na pomoc rodiny, resp. okruhu známých a přátel, se také po propuštění nejvíce spoléhají. Zhruba 30 % vězňů připouští, že se bez pomoci po propuštění neobejde. V kontextu odpovědí na otázky lze odhadnout, že potřeba přechodného ubytování, resp. zaměstnání a finanční podpory se netýká možná dvou třetin vězňů, nicméně lze odhadnout, že nejméně jedna třetina takovou pomoc při zajištění „vstupních“ podmínek po návratu na svobodu potřebuje. Kapacita postpenitenciární péče by tedy měla být nastavena tak, aby zvládala nejméně 30% propuštěných, u nichž lze předpokládat, že budou pomoc potřebovat.

X. ZÁVĚREM

Uvedené závěry potvrzují potřebnost realistického posuzování možností trestní represe a ukládaných sankcí i potřebnost hlubších analýz, ze kterých by mohla vycházet racionálně koncipovaná a účinnější sankční politika. Pachatele nelze chápat pouze jako objekt výchovného zacházení, ale je třeba docílit jeho součinnosti při respektování jeho osobnosti, specifík, práv a povinností, které má vůči rodině, zaměstnavateli, komunitě, aj. Zcela nezbytné je proto rozvíjet pozitivní prvky pachatelovy osobnosti a jeho sociálně užitečné svazky, jak se o to snaží např. přístup založený na restorativní justici.

Proto je třeba pokud možno každému pachateli vytvořit pro jeho resocializaci a reintegraci do společnosti příznivé podmínky, o čemž je třeba uvažovat nejen při ukládání trestní sankce, ale i při jejím výkonu a především v souvislosti s ukončováním sankčního působení. V rámci připravované reformy vězeňství je proto namístě zaměřit se i na zajištění plynulého přechodu odsouzených do občanského života, např. prostřednictvím určených zařízení (domy na půli cesty či probační domy) nebo subjektů poskytujících postpenitenciární péči. Důležitá je v tomto směru spolupráce s Probační

a mediační službou, sociálními kurátory, orgány sociálně právní ochrany dětí, úřady práce, státními a nestátními organizacemi včetně církví, poskytujícími péči o odsouzené a postpenitenciární péči. U ostatních odsouzených *je důležitá pomoc při získání zaměstnání, ubytování i poradenství při řešení zátěžových situací a osobních problémů*. Jen při tomto *komplexním přístupu* lze v České republice docílit *účinnější, funkční sankční politiky*.